

УДК 811.161.2'243'27:[316.61-054.6-057.875:316.3(477)]

## СОЦІАЛІЗАЦІЯ ІНОЗЕМЦІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА

**Зоряна МАЦЮК, Олександра АНТОНІВ**

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна  
sora.km@gmail.com  
antonivl@yahoo.com*

Входження іноземців як представників різних суспільних груп в український соціокультурний простір відбувається засобами української мови, тому її вивчення стає необхідною умовою життя, праці чи навчання в Україні. Освоєння української мови здійснюється в єдності з оволодінням соціальних ролей та основ “ситуативної граматики”, з низкою процесів, пов’язаних із проблемою соціалізації іноземних громадян.

Проблема мовної соціалізації вже стала об’єктом міждисциплінарного аналізу. Її розглядають, наприклад, у лінгводидактиці та соціолінгвістиці. Так, формування соціально обумовленої мовної компетентності входить до завдань синхронної соціолінгвістики. Прихильники соціологічного напрямку кваліфікують мову насамперед “як засіб спілкування й діяльності людини в соціумі з огляду на суспільний статус і роль особистості” (Селіванова, 2011, с. 675–676). Індивідові потрібно не лише здобувати лінгвістичні знання, уміння та навички, а й освоювати норми і спосіб життя, системи понять, кодекс поведінки, загальноприйняті форми діяльності, правила, закони, принципи та цінності суспільства, у якому функціонує мова (Білик та Брагіна, 2010). Хоча соціалізація іноземних громадян засобами української мови належить до актуальних завдань лінгвістики, однак досліджень цієї проблеми ще небагато.

Мета статті – дослідити лінгводидактичні аспекти соціалізації в українське суспільство іноземних громадян з різних соціальних груп, зокрема студентів, біженців, дипломатичних представників. Звідси завдання статті полягають у розкритті: 1) перебігу вивчення проблеми в мовознавстві; 2) шкали рівнів володіння українською мовою як іноземною в єдності з соціокультурною компетенцією; 3) досвіду формування соціокультурної компетенції студентів-іноземців на заняттях з української мови у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Теоретичне підґрунтя формують дослідження про освоєння мови у зв’язку з освоєнням системи нових ролей (О. Селіванова), праці з лінгводидактики (О. Антонів, Н. Грищенко, Д. Мазурик, З. Мацюк та ін.). Ілюстративним матеріалом для аналізу послужили “Стандартизовані вимоги щодо рівнів оволодіння українською мовою як іноземною”, форми та засоби лінгводидактичної роботи, розроблені авторами статті. Методи дослідження: безпосереднього спостереження, соціолінгвістичної кореляції, зіставний, граматичного конструювання, елементи дискурс-аналізу.

### **Вивчення проблеми в мовознавстві**

Питання про соціалізацію іноземних громадян засобами української мови ще не були об’єктом комплексного дослідження. Однак аналіз наукової літератури засвідчив,

що тема соціалізації цікавить багатьох лінгводидактів (див. праці О. Білик, Г. Воробйова, Р. Гришаквої, Н. Грищенко, О. Заболотської, І. Закір'яної, Т. Колодько, О. Корнілова, І. Кушнір, Р. Норвуда, О. Першукової, О. Резван, П. Сорокіна, В. Топакової, С. Шехавцової та ін.).

Наприклад, вирішення проблеми соціалізації іноземних студентів вищих навчальних закладів Н. Грищенко бачить у створенні освітньої системи, спрямованої на формування “ефективної соціальної адаптованості студентів, соціальної компетентності, яка підпорядковуватиметься внутрішній мотивації особистості” (2012, с. 195). На думку дослідниці, в умовах освітньо-культурного середовища вишів України процес соціалізації іноземних громадян на методичному рівні проходить три етапи: 1) *соціальної адаптації*, яка відбувається на підготовчому факультеті або на першому курсі за відсутності потреби мовної підготовки; 2) *соціальної інтеграції*, яка охоплює навчання на базових факультетах; 3) *індивідуалізації*, що реалізується в системі післядипломної освіти іноземців (навчання в аспірантурі, докторантурі, стажування), якщо вищу освіту вони здобули в Україні. Процес соціалізації іноземних студентів в умовах освітньо-культурного середовища ВНЗ треба розглядати як комплексну організаційно-методичну систему, складниками якої є: *адміністративно-організаційна робота* з іноземними студентами; *навчальна діяльність* у контексті соціалізаційних процесів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; *виховна робота* з іноземними студентами з урахуванням соціалізаційних можливостей освітньо-культурного середовища ВНЗ; *самоорганізація* іноземних студентів.

Розкриваючи проблему соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, О. Білик зауважує, що якісна професійна підготовка іноземних студентів неможлива без створення сприятливих умов для входження іноземного громадянина в український соціум, побудови парадигми міжнаціональної комунікації іноземців та українського студентства, тобто без комплексного підходу до соціалізації іноземної студентської молоді (2014).

О. Резван, розглядаючи педагогічні умови розвитку пізнавальних потреб іноземних студентів, указує на зв'язок рівня розвитку цих потреб із успішністю соціалізації іноземців у ВНЗ (2008).

У лінгводидактиці завдання соціалізації вирішують у зв'язку з соціокультурною компетенцією, яка містить лінгвальні (комунікативно-прагматичні) та екстралінгвальні (загальнокультурні, країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні) компоненти (Мунтян, 2011; Першукова, 2002). Наприклад, формування соціокультурної компетенції іноземних студентів ВНЗ України засобами російської мови стало предметом аналізу в працях І. Кушнір (2012). Вона виявила специфіку формування соціокультурної компетенції іноземних студентів на практичних заняттях з російської мови та провела діагностику рівня її сформованості. Дослідниця стверджує, що формування соціокультурної компетенції іноземних студентів є важливою проблемою, яка потребує створення спеціальної методики та впровадження її в процес мовної підготовки студентів-іноземців.

### **Шкала рівнів володіння українською мовою як іноземною й соціокультурна компетенція**

Про виокремлену взаємодію свідчать “Стандартизовані вимоги щодо рівнів володіння українською мовою як іноземною” – документ, який уклали Д. Мазурик, О. Антонів, О. Синчак, Г. Бойко (2018). Приписи містять шкалу рівнів володіння українською мовою як іноземною: Початковий (А 1), Базовий (А 2), Рубіжний (В 1), Середній (В 2), Високий (С 1), Вільне володіння (С 2). Відповідно до кожного рівня прописано, крім змісту мовної компетенції, соціальні ролі, комунікативні наміри та подано низку

тем. Наприклад, для початкового рівня (А 1), який засвідчує можливість простого, короткого і тематично обмеженого спілкування в прогнозованих повсякденних ситуаціях, передбачено освоєння таких соціальних ролей: *незнайоμεць / незнайомка; знайомиий / знайома; колега, друг / подруга; член сім'ї, родич / родичка; турист / туристка; пасажи́р / пасажи́рка; студент / студентка; клієнт / клієнтка; пацієнт / пацієнтка; гість / гостя*.

На кожному наступному рівні володіння мовою кількість соціальних ролей зростає. На базовому рівні (А 2) з'являються такі соціальні ролі: *співрозмовник / співрозмовниця; замовник / замовниця; працівник / працівниця; покупець / покупчиня; орендар / орендарка* тощо.

Виконуючи ці соціальні ролі, іноземець має вміти оформлювати засобами української мови певні комунікативні наміри: 1) привертати чиюсь увагу, встановлювати контакт: *Пане / Пані*; 2) представляти себе або інших: *Мене звати / Її звати / Його звати*; 3) привітатися або попрощатися: *Доброго ранку / дня / вечора! До побачення! Добраніч!*; 4) подякувати: *Дякую! Дуже дякую!*; 5) вибачитися: *Вибачте! Пробачте!*; 6) привітати і висловити побажання: *Вітаю! Бажаю здоров'я / щастя!*; 7) попросити або заборонити щось робити: *Прошу дати! Не заходьте!*; 8) просити надати, підтвердити або заперечити інформацію: *Скажіть, будь ласка / Покажіть, будь ласка! Так, це книга / Ні, це не книга, а зошит*; 9) висловити свої вподобання: *Мені подобається / Мені не подобається; Я люблю / Я не люблю*.

Реалізація комунікативних намірів вимагає від іноземців вміння ставити прості запитання (*Хто це? Що це? Яка це мова? Де вокзал?*) та відповідати на них (*Це дівчина; Це паспорт; Це українська мова; Вокзал там*).

Коло комунікативних тем відповідає рівню мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції іноземця. Наприклад, на початковому рівні (А 1) передбачено 12 основних тем: *Людина. Дім, помешкання. Місто. Побут. Діяльність. Дозвілля, відпочинок. Подорожі. Покупки. Ресторан, кафе. Здоров'я. Природне середовище. Традиції, звичаї, свята*.

На базовому рівні (А 2) межі запропонованих тем розширюються. Так, тема "Людина", крім зазначених тематичних мінімумів (*ім'я і прізвище, адреса, стать, вік, дата і місце народження; національність, країна і рідна мова; зовнішній вигляд; найпоширеніші професії і види занять; сім'я і члени сім'ї, родичі; статус інших людей з оточення (друг, колега, сусід)*), містить статус "декан" та новий тематичний компонент "контакти з іншими людьми (зустрічі, листування)".

Зрозуміло, що різні категорії іноземних громадян мають запит на специфічні соціальні ролі в межах певних тем і ситуацій. Так, члени соціальної групи "біженці", крім задоволення потреб рівня "виживання" (А1–А2), мають нагальну потребу ознайомитися з такими темами, як: *міграційна служба, суд, митниця, притулок*.

Соціальна група "дипломатичні представники" (як правило, це особи з рівнем володіння мовою В1–В2) потребуватиме насамперед розкриття тем, пов'язаних з країнознавчими знаннями: *реформи в Україні (судова, освітня, медична), економіка України, енергетична система країни, проблеми міграції, збройні конфлікти, зовнішня політика України* тощо.

Для іноземних студентів вибір тем і ситуацій зумовлений умовами їхнього навчання та проживання, наприклад: *освіта в Україні, мова фаху, бібліотека, гуртожиток, студентське дозвілля*.

### **З власного досвіду формування соціокультурної компетенції іноземних студентів**

Навчання української мови як іноземної неодмінно передбачає поєднання лінгвістичного (слова, фразеологізми, афоризми з національно-культурним компонентом,

тексти) та екстралінгвістичного матеріалу (мовленнєвий етикет, відомості з історії і географії, традиції країни, мова якої вивчається). Вибір найкращих форм, засобів, методів і способів (вправи, коментар реалій, рольові ігри, переклад, заповнення анкет, написання листів тощо) умотивований значною мірою вимогами навчання соціалізованої української мови, яка орієнтована на реального співрозмовника та комунікативні потреби іноземців.

Практика свідчить, що навчання іноземних студентів української мови відбувається успішно за умов виконання різноманітних вправ. Вони становлять близько 80% навчального часу на занятті та допомагають студентів-іноземців практично оволодіти українською мовою. Види вправ, їхнє змістове та мовне наповнення підпорядковані потребами іншомовного спілкування в реальних умовах та ситуаціях, наприклад:

Вправа 1. Згрупуйте мовленнєві зразки відповідно до комунікативних намірів:  
а) попросити про щось; б) відмовити в чомусь; в) звернутися до когось; г) привітатися; д) подякуватися; е) подякувати.

*Допоможіть мені, будь ласка! Добрий день! Вибачте, але я не зможу прийти; Дуже дякую! Повторіть, будь ласка; Іване Петровичу! До побачення! До зустрічі! Вітаю, шановні студенти!*

Вправа 2. Наповніть “споживчий кошак” назвами продуктів, з яких можна приготувати українські страви і напої.

Борщ: *картопля, капуста, вода, сіль, цукор, буряк, сир, олія, сало, помідори, виноград, перець солодкий, перець гіркий, лавровий лист, сметана, квасоля, м'ясо, гриби.*

Голубці: *капуста, рис, картопля, гречка, м'ясо, помідори, сметана, гриби, цибуля, олія, вода, перець, часник, риба.*

Вареники: *борошно, сіль, картопля, сир, сметана, помідори, хліб, вино, цибуля, олія, тушкована капуста.*

Узвар: *сушені яблука, сушені сливи, сушені груші, вода, цукор, сіль, сметана.*

Коментар реалій – це систематизована інформація про осіб, події, предмети чи явища. Ці знання допомагають іноземцям відчувати історичний та сучасний контекст нових для них реалій (Климкіна, 2009). Вибір об'єктів для коментування залежить від фахової спрямованості студентів-іноземців. Однак є реалії, які мають зайняти чільне місце в соціокультурному дискурсі іноземця, який вивчає українську мову, зокрема: постаті видатних українських політичних, культурних, наукових діячів (*Тарас Шевченко, Іван Франко, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Михайло Грушевський*); значущі для українського народу події (*Голодомор, Революція гідності*); державні та релігійні свята (*День незалежності, Різдво, Великдень*) тощо.

Адекватному розумінню подій та явищ сприяють різні типи коментарів до тексту. Наприклад, аналіз пісні Тараса Чубая “Миколай бородатий” слід розпочати з паратексту – короткої інформації про гурт “Плач Єремії” та її фронтмена. Після прослуховування музичного кліпу доцільно зосередитися на писемному варіанті пісні, подати екстракоментарі (розлогі пояснення щодо самого свята Миколая, його значення, традицій, пов'язаних із цим святом у культурі українців) та інтракоментарі (короткі пояснення важких для іноземців слів, наприклад, *файно* ‘діал. добре’).

Часто в іноземців виникають труднощі під час сприймання культурологічних текстів українською мовою. З огляду на те, що наміри автора можуть виявлятися в тексті прямо або приховано, варто доповнювати тексти питаннями, які дають змогу пересвідчитися, що іноземний студент правильно сприйняв закладену в тексті інформацію.

Важливим компонентом культури та невід'ємною частиною соціалізації іноземців є мовленнєвий етикет. Як система мовних одиниць мовленнєвий етикет покликаний забезпечити доброзичливе міжособистісне спілкування в різноманітних ситуаціях (привітання, вибачення, прощання, прохання тощо). Кожна мова виробила свою систему спеціальних висловів ввічливості. Мовленнєвий етикет українців, який постає із живої мовної практики українського народу, виробляється впродовж тисячоліть і відбиває культурні традиції народу, його духовні засади. У поле зору іноземців потрапляють стійкі формули мовленнєвого спілкування, які віддзеркалюють національно-специфічні правила поведінки в соціумі, наприклад: *Добрий день! До побачення! Бувайте здорові! Вибачте! Прощайте! Щасливо! На все добре! Будь ласка! Дякую! Будьте ласкаві! Прощу! Ласкаво прошу!*

### Висновки

Соціалізація сприяє інтеграції індивіда в суспільство, де він засвоює звичаї, традиції певної соціальної спільноти, відповідні способи мислення, взірці поведінки, одержує і змінює свій соціальний статус і соціальну роль, реалізує свої потреби та можливості.

Необхідною умовою соціалізації індивіда є освоєння мови соціальної спільноти. Соціалізація іноземців засобами української мови передбачає надання їм можливості заглибитися в культуру українського народу, його ментальність та духовний світ. Оволодіння українською мовою стає процесом опанування живої іншомовної дійсності, лінгвістичним механізмом пізнання української соціокультурної реальності. Паралельно з навчанням мови соціуму, в якому опинився іноземець, відбувається засвоєння соціокультурної інформації, яка забезпечує підвищення його пізнавальної активності, сприяє вдосконаленню комунікативних умінь та навичок. Успішна соціалізація іноземців залежить від їхнього активного спрямування на соціальну діяльність, набуття соціального досвіду задля розв'язання важливих завдань в умовах чужого соціокультурного простору.

Різні соціальні групи іноземців (студенти, аспіранти, дипломатичні представники, бізнесмени, журналісти, біженці), незалежно від освітніх, професійних, соціальних потреб і запитів, переживають процес інтеграції в життя українського народу. Ступінь їхньої соціалізації безпосередньо залежить від рівня мовної підготовки, яка передбачає освоєння певних соціальних ролей, вміння оформлювати засобами української мови комунікативні наміри в визначеному колі тем і ситуацій. Глибоко осмислена система завдань, способів, прийомів, форм і засобів навчання українською мовою є запорукою успішної інтеграції іноземців у різноманітні типи соціальних спільнот в Україні.

### Список покликань

1. Антонів, О. В. та Мацюк, З. О., 2005. *Підручники та посібники з української мови як іноземної*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
2. Білик, О. М., 2014. Соціалізація іноземних студентів як педагогічна проблема. *Вісник Харківської державної академії культури*, 43, с. 281–289.
3. Білик, О. М. та Брагіна, Т. М., 2010. *Основи культури України: програма курсу для слухачів підготовчого відділення іноземних громадян: навчально-метод. матеріали*. Харків: ХДАК.
4. Грищенко, Н. А., 2012. Особливості соціалізації іноземних студентів вищих навчальних закладів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 5 (240), с. 192–196.

5. Климкина, О. И., 2009. Украинские лингвореалии в курсе лингвострановедения для иностранных студентов-русистов. *Русский язык и литература: Проблемы изучения и преподавания в школе и вузе: Сб. науч. тр.* Київ: [б.і.], с. 306–310.
6. Кушнір, І. М., 2012. *Формування соціокультурної компетентності іноземних студентів у процесі навчання російської мови.* Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Херсонський державний університет. Херсон.
7. Мазурик, Д., Антонів, О., Синчак О. та Бойко Г., 2018. *Державний Стандарт України. Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння та діагностика*, [online]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-derzhavnij-standart-z-ukrayinskoji-movi-yak-inozemnoji> [Дата звернення: 25 жовтня 2018].
8. Мунтян, С. В., 2011. *Методика розвитку діалогічного мовлення у процесі реалізації соціокультурної змістової лінії в 6–7 класах.* Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Херсонський державний університет. Херсон.
9. Першукова, О. О., 2002. *Розвиток соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови в європейській шкільній освіті.* Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Інститут педагогіки АПН України. Київ.
10. Резван, О. О., 2008. *Педагогічні умови розвитку пізнавальних потреб іноземних студентів у процесі навчання.* Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Інститут професійно-технічної освіти, Київ.
11. Селіванова, О. О., 2011. *Лінгвістична енциклопедія.* Полтава: Довкілля–К.

#### References

1. Antoniv, O. V. and Matsiuk, Z. O., 2005. *Textbooks and manuals on the Ukrainian as a foreign language.* Lviv: Publishing Center of Ivan Franko National University of Lviv. (In Ukrainian)
2. Bilyk, O. M., 2014. Socialisation of foreign students as a pedagogical issue. *Visnyk Kharkivskoyi derzhavnoyi akademiyi kultury*, 43, p. 281–289. (In Ukrainian)
3. Bilyk, O. M. and Brahina, T. M., 2010. *Fundamentals of Ukrainian Culture: a syllabus for students of the preparatory department for foreign citizens: educational materials.* Kharkiv: KhDAK (In Ukrainian)
4. Hryshchenko, N. A., 2012. Distinctive features of socialisation of foreign students of higher educational institutions. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* 5 (240), p. 192–196. (In Ukrainian)
5. Klimkina, O. I., 2009. Ukrainian linguistic realia in the course of linguistic and cultural studies for foreign students majoring in the Russian language. *Russian language and literature: Problems of studying and teaching at schools and universities. The collection of academic articles.* Kyiv. p. 306–310. (In Russian)
6. Kushnir, I. M., 2012. *The formation of sociocultural competence of foreign students in the process of teaching Russian.* The dissertation for the degree of the Candidate of Pedagogical Sciences. Kherson State University. Kherson. (In Ukrainian)
7. Mazuryk, D., Antoniv, O., Synchak, O. and Boyko, H., 2018. *State Standard of Ukraine. Ukrainian as a foreign language. Levels of general possession and diagnostics*, [online]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-derzhavnij-standart-z-ukrayinskoji-movi-yak-inozemnoji> [Accessed: 25 zovtnia 2018].
8. Muntian, S. V., 2011. *Methodology of dialogue speech development in the process of implementation of the socio-cultural content direction in grades 6-7.* The dissertation for the degree of the Candidate of Pedagogical Sciences. Kherson State University. Kherson. (In Ukrainian)
9. Pershukova, O. O., 2002. *The development of the socio-cultural component of the content of teaching a foreign language in European school education.* The dissertation for the degree of the Candidate of Pedagogical Sciences. Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian)
10. Rezvan, O. O., 2008. *Pedagogical conditions of development of cognitive needs of foreign students in the process of learning.* The dissertation for the degree of the Candidate of Pedagogical Sciences. Institute of Vocational Education, Kyiv. (In Ukrainian)
11. Selivanova, O. O., 2011. *Linguistic Encyclopaedia.* Poltava: Dovkillia–K. (In Ukrainian)

**SOCIALIZATION OF FOREIGNERS  
BY MEANS OF UKRAINIAN LANGUAGE****Zoriana MATSIUK, Oleksandra ANTONIV**

*Ivan Franko National University of Lviv,  
Department of Applied Linguistic  
sora.km@gmail.com  
antonivl@yahoo.com*

**Background.** Linguistic socialization is an essential component of socially determined language competence, which is the object of a sociological direction in synchronous sociolinguistics. The socialization of different categories of foreigners in the Ukrainian social and cultural milieu by means of the Ukrainian language is an important task of modern sociolinguistics.

**Purpose.** The purpose of the article is to follow the socialization of foreign citizens of different social groups (refugees, diplomatic representatives, and students) in the Ukrainian society, to identify the conditions and needs of the integration process, to substantiate the role of language as one of the key factors of successful socialization of an individual based on the analysis of linguistic and pedagogical studies.

**Results.** Mastering the language of a certain social community is a prerequisite for a person's socialization. Societies ensure that its members master the language that accumulates cultural heritage, values, ideas, and social experience. When different categories of foreigners enter into the Ukrainian social and cultural space, they do so through the means of the Ukrainian language. Thus, the knowledge of the language is a necessary condition for life, work, or study in Ukraine. Mastering the Ukrainian language is a process of mastering foreign language reality and a linguistic mechanism of cognition of Ukrainian social and cultural reality. When finding oneself in new conditions of communication, foreigners have to be able to find those models of linguistic behaviour in their own communicative competence which correspond to new situations of communication. For different categories of foreigners (refugees, businessmen, journalists, diplomats, and students), language becomes a means of communication and activity in view of their social status. Depending on the motivation for studying the Ukrainian language, foreigners will have a different range of topics and situations. The teaching of the socialized Ukrainian language, the selection of educational material, forms and ways of its presentation takes place taking into account a real interlocutor and communicative needs of foreigners.

**Key words:** sociolinguistics, linguistic socialization, Ukrainian as a foreign language, social groups of foreigners.

Стаття надійшла до редколегії 10 жовтня 2018 року  
Прийнята до друку 6 листопада 2018 року